

PEEST

Ontstaan als buurtschap met oorspronkelijk Saksische bewoners of toch niet?.

Inleiding.

Van Peest, het dorp in de gemeente Noordenveld, gelegen in het noorden van Drenthe, is bekend dat het ligt in een gebied dat al ver voor het begin van onze jaartelling bewoond werd. Archeologisch onderzoek heeft dit uitgewezen. Bekend is ook dat in de eerste eeuwen na het begin van onze jaartelling de toenmalige bevolking is vertrokken naar gebieden dicht bij de kustlijn gelegen. Naar wordt aangenomen deels vanwege de betere kwaliteit van de gronden in de kuststreken en deels vanwege de komst naar deze streken van Saksische volksverhuizers, die werden verdreven uit hun eigen gebied door krijgsvenden uit het oosten. Die volksverhuizing heeft plaatsgevonden tot ongeveer het midden van de 6e eeuw. Of het gebied Peest toen nog bewoond was is niet na te gaan. Wat wel bekend is dat vanaf ongeveer het jaar 700 Frankische legereenheden naar de leefgebieden van de Friezen en de Saksen trokken om deze gebieden te onderwerpen aan hun gezag. Met die Franken kwamen ook predikers mee, die probeerden de hier levende bevolking te bekeren tot het Christelijk geloof. Zowel de onderwerping als de bekering heeft langer dan een eeuw geduurd. In de laatste jaren van de regeerperiode van Karel de Grote, gestorven in 814, heeft de definitieve onderwerping plaatsgevonden. Er mag worden aangenomen dat tussen 700 en 800 Frankische troepen ook het huidige Drenthe hebben doorkruist en geprobeerd zullen hebben om zich op strategische punten te vestigen om vandaar uit het volk te onderwerpen. Dat is hen uiteindelijk gelukt. Na die tijd worden belangrijke gebeurtenissen in dit landsdeel opgeschreven door schrijvers aan het hof van de heerser, maar ook in de boeken van de kerkelijke gezagsdragers. Vanaf ongeveer 1200 verschijnen er ook annalen van geschiedschrijvers die verslag doen van hetgeen in vroegere tijden zich hier heeft afgespeeld. Helaas is niet alles bewaard gebleven. Uit wat wel bewaard is gebleven als origineel of als kopie is niet altijd duidelijk wat er staat of zou moeten staan vanwege verschillend geschreven vermeldingen van kennelijk dezelfde persoon of hetzelfde object. Er moet vaak worden gegist naar wat er werkelijk zou moeten staan. De basis van het vermelde is altijd het oorspronkelijk uitgesproken woord dat door de notulist meestal is weergegeven in Latijns schrift. De taal waarin het oorspronkelijke woord is uitgesproken zal zeker niet het Latijn zijn geweest. We zullen dus zeer kritisch moeten zijn in de vertaling van hetgeen vermeld staat in oude stukken en op kaarten om te komen tot een hedendaagse begrijpelijke weergave. Een letterlijke vertaling is zinloos en heeft al geleid tot veel fouten in de gangbare beschreven historie van (Noord) Nederland.

De naam Peest in enkele oude geschriften en de betekenis van die vermelding.

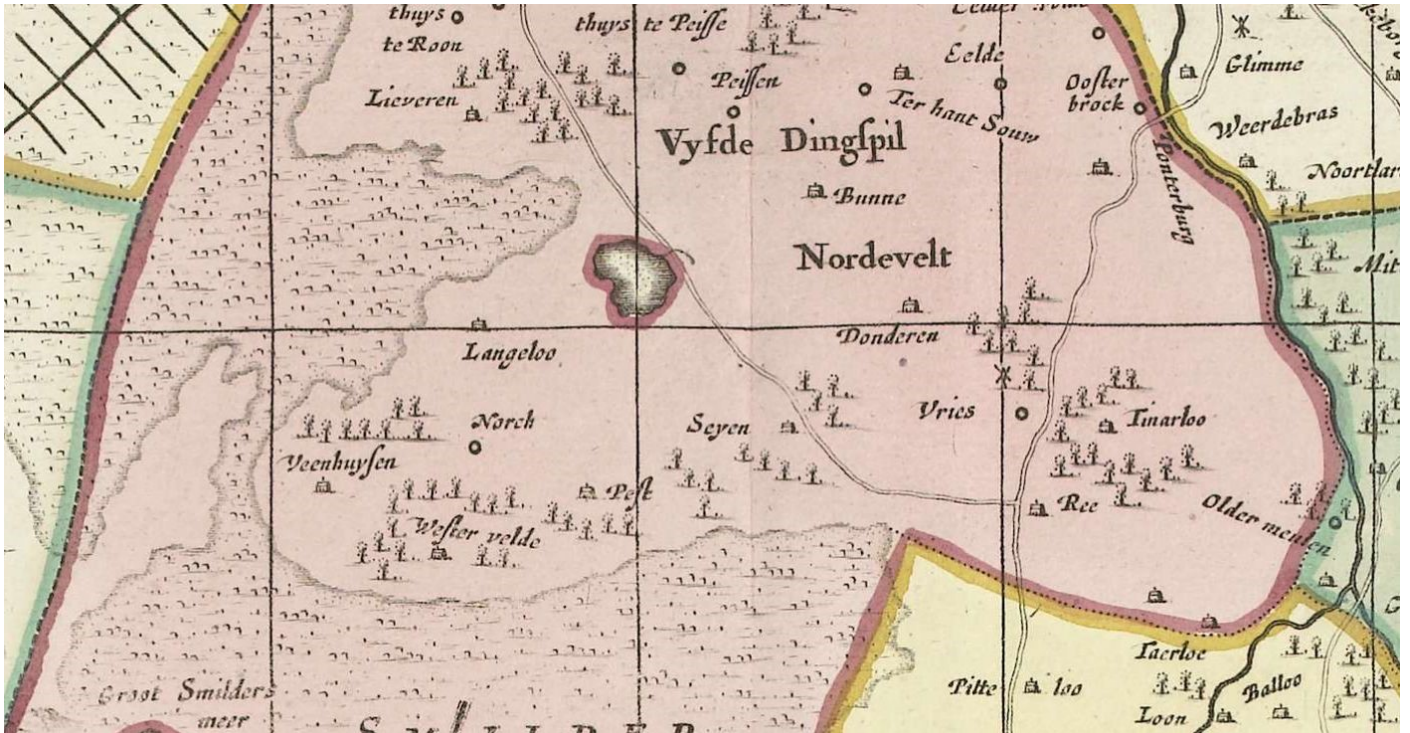
Het oudste geschrift met de naam Peest dat tot nu toe is gevonden, is een oorkonde, opgemaakt tussen 1298 en 1304, waarvan het origineel zich bevindt in het archief van St. Pieter, aanwezig in het Utrechts Archief. Hierin worden de inkomsten beschreven van de Proosdij van St. Pieter te Utrecht uit goederen in Drenthe. Een kopie hiervan is opgenomen in het Oorkondenboek van Groningen en Drenthe onder nummer 199. De tekst luidt: "Item apud Peest una domus, solvit 1 libram Groniensem." Vertaling: "Ook in Peest een huis, betaalt 1 libram Groninger waarde." Verderop in dezelfde oorkonde staat, vrij vertaald: Er zijn 11 huizen buiten de stad (*dit is Groningen*), waarvan de leenman, die een wettige erfgenaam heeft, bij overlijden alleen kan worden opgevolgd met instemming van de Proosdij. Dan volgt de Latijnse tekst "Que sunt hee: domus de Peest Harlo, in Rothlo domus Rodolphi, " enzovoorts. Vertaald: "Dit zijn zij: het huis Harlo in Peest, in Rolde het huis Rodolphi, " enz.

Hier staat dus dat er omstreeks het jaar 1300 in Peest een huis genaamd Harlo was, waarvan de bezitter geldelijke verplichtingen had aan de Proosdij te Utrecht en dat erfopvolging niet vanzelfsprekend was.

Wie een bezitter van dit huis was vinden we in een oorkonde, opgemaakt omstreeks het jaar 1225. Te vinden in het oorkondenboek voor Groningen en Drenthe onder nummer 83. Hierin worden de namen vermeld van de personen in Drenthe die verplichtingen hebben, zowel geldelijke als diensten, aan het kapittel van de Dom te Utrecht. De Bisschop van Utrecht had in 1047 Drenthe in bezit gekregen van keizer Hendrik III en was naast kerkelijk heerser nu ook wereldlijk heerser van dit gebied. De leenmannen die vanaf de regeerperiode van Karel de Grote hier rechten hadden verkregen in de vorm van landgoederen met de daaraan verbonden verplichtingen of andere goederen met verplichtingen stonden in Utrecht geregistreerd. In eerste instantie waren die goederen niet vererfbaar en de verplichtingen bestonden vooral in het leveren van opbrengsten uit de landerijen ten behoeve van de voedselvoorziening van het hof en het leger, maar na het jaar 900 gedragen de leenmannen zich steeds meer als bezitter/eigenaar en worden de goederen vererfbaar en de verplichtingen omgezet in voornamelijk geld. In deze oorkonde vinden we o.a. de tekst: "Item Johannes de Haerlo 10 uncias" . Vertaald: "Ook Johannes van Haerlo 10 uncias". Waar Johannes van Haerlo in Drenthe gezocht moest worden was lange tijd onduidelijk. Enkele historici noemen Haerlo bij Dalen en Haerlo boven Dalfsen aan de rand van het toenmalige Drenthe, maar met de tekst van de oorkonde van 1298-1304 erbij wordt het duidelijk. Met Haerlo wordt hetzelfde bedoeld als met Harlo. Johannes bezat omstreeks 1225 dus het huis Harlo of Haerlo in Peest, een leengoed van de Dom te Utrecht. Wat de bezitter van het huis Haerlo te Peest nog meer verplicht was lezen we verderop in deze oorkonde. "Inprimis Egbertus de Haerlo de bonis suis in Haerlo unum servitutum. Item Lubbertus de Dalen tenetur ad duo servitia," enzovoorts. Vertaald: "Als eerste is aan de goederen van Egbertus van Haerlo de plicht verbonden tot het leveren van een dienst. Zo ook aan Lubbertus van Dalen het leveren van twee diensten" enzovoorts. Het leveren van diensten, verbonden aan leengoederen stamt al uit de tijd van de Romeinen, overgenomen door de Franken en door Karel de Grote in één van zijn Capitulara nader omschreven. Het betreft dienstverlening aan de heerser wanneer die een bezoek brengt aan regionale hoven, in dit geval Groningen, of dienstverlening aan het centrale hof te Aken. De dienstverlening aan de bisschop kan bestaan uit het vergezellen van zijn gezelschap op zijn tocht door Drenthe van Coevorden tot Groningen (b.v. Lubbertus van Dalen), het verzorgen van een deel van de proviand tijdens het verblijf in Groningen, het leveren van een voorproever van de opgediende spijzen, wachters, verzorgers van paarden en honden, enzovoorts. Niets wordt aan het toeval overgelaten. De verzorging met spijzen moest altijd uit dubbele porties bestaan, om te voorkomen dat er niet genoeg zou zijn. In de tekst omtrent dienstverlening staat de naam van Egbertus van Haerlo in plaats van Johannes van Haerlo. Dit kan een verschrijving zijn, zoals die vaker voorkomen in oorkonden, maar het kan ook zijn dat de tekst is overgenomen van een oudere oorkonde waarin de voorganger van Johannes stond vermeld. In dat geval is Johannes dus een nazaat, mogelijk zoon van Egbertus. De naam Johannes duidt op verwantschap met de van Eeldes. En de van Eeldes zijn nazaten van Egbertus van Groeningen, een van de eerste prefecten van Groningen. Leenmannen van de heersers waren telgen uit adellijke geslachten en het was (is) de gewoonte om goede banen te vergeven aan familieleden. En daarom is het niet vreemd dat wij in 1386 en priester Johan van Haerlo in Groningen tegenkomen en in 1408 en 1411 in de stukken van de stad Groningen een stadsschrijver vinden met de naam Johan van Haerlo. Dit kan een nazaat zijn van de Johannes van Haerlo uit Peest. Maar het kan ook een nazaat zijn van de Heren van Haerlo bij Borculo, uit welk geslacht vele burgemeesters van Borculo zijn voortgekomen. Ook de van Borculo's hebben bindingen met Drenthe, via Euphemia, de dochter van Rudolf II van Coevorden, die getrouwd was met Hendrik II van Borculo.

De naam Peest op kaarten.

De oudst vervaardigde kaart waarop de plaatsnaam Peest staat vermeld is een kaart gemaakt door de cartograaf Cornelis Pijnacker, in samenwerking met de prentmaker Abraham van der Broeck, gemaakt na 1626. Uitgegeven door zowel de uitgever Pieter Schenk als Gerard Valck. Als jaar van uitgave wordt 1634 aangehouden. (<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.collect.87890>) Peest staat op de kaart vermeld als Pest. Ernaast staat het algemeen gebruikte icoontje van buurt of buurtschap. Hieronder een detail van die kaart. De naam Peest komt daarna op later vervaardigde kaarten meermalen voor, maar de vermelding is niet altijd eenduidig.

De langste aanduiding is die van Menso Altingh op zijn kaart uit 1718 waarop hij de situatie van omstreeks 1300 heeft willen verbeelden, met vermelding van plaatsen zoals die voorkomen in oude oorkonden. Peest geeft hij aan als Pedese, waarschijnlijk gebaseerd op zijn verklaring van de plaatsnaam als een te voet doorwaadbare plaats in een diep. De naam Peest komt meer voor, bij voorbeeld onder Dickninge aan de rivier de Reest, waar een stuk land met die naam ligt.

Er is nog een interessante kaart waarop ook de ligging van het buurschap Peest is vermeld en aangegeven met het symbool wat ook door Pijnacker is gebruikt, maar er zijn toch verschillen in details van de weergave. Hieronder een detail van die kaart, gemaakt in opdracht van de Compagnie van de Dieverder en Leggelder Smilder Venen en ondertekend januari 1636. Op dit detail van de rechterkant van de kaart is de ligging van Norg, Veenhuizen, Westervelde, Zuidvelde en Peest aangegeven.

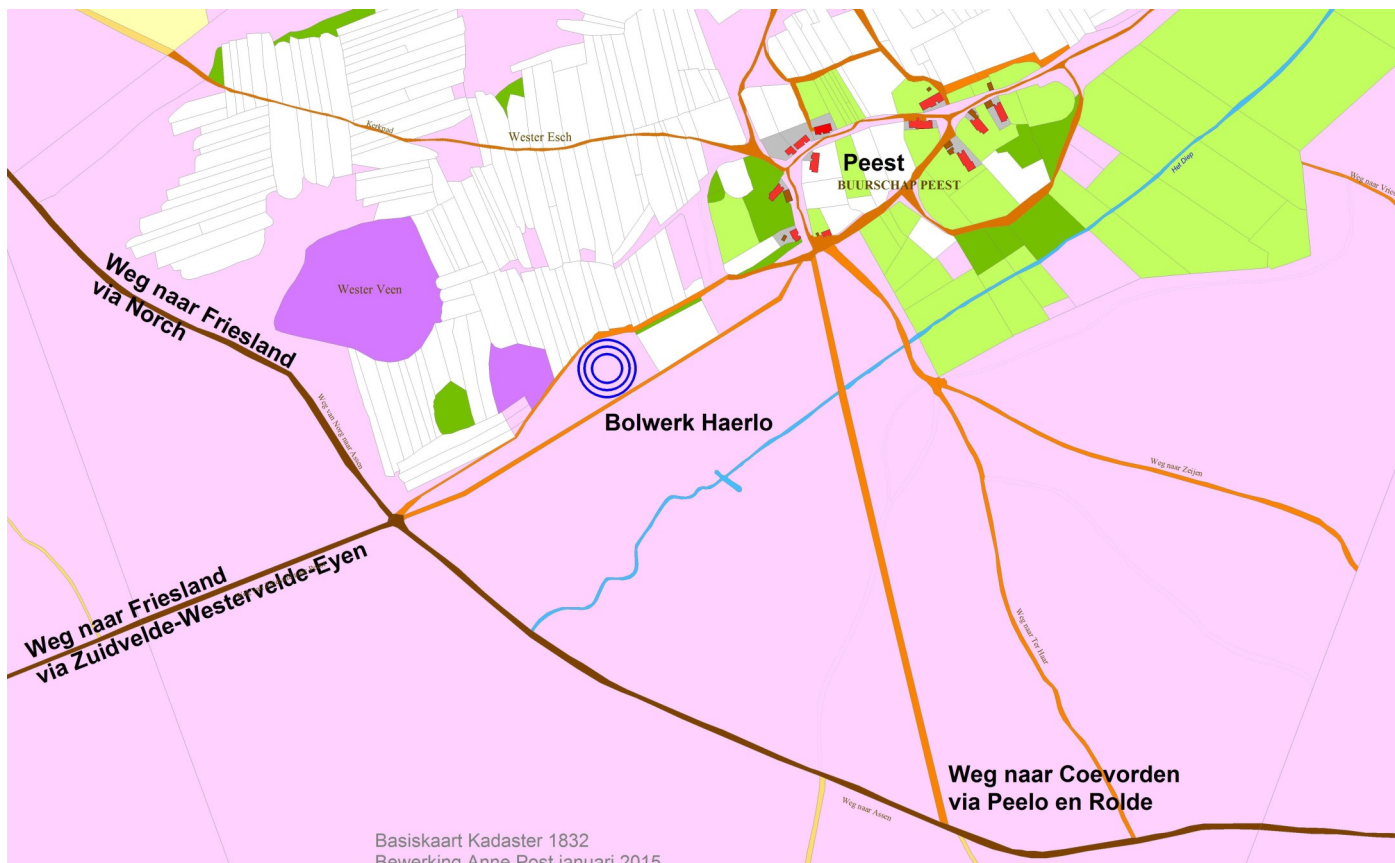
Dit detail van de kaart is ook al eens onderwerp geweest in een artikel van Halbe Hageman in de Boerhoorn, het tijdschrift van de Historische Vereniging Norch, jaargang 8 nr. 29, december 2004, met een vervolg in 2005. Hageman zat met zijn vermoeden omtrent de betekenis een heel eind in de goede richting.

Wat op deze kaart opvallend is dat van de grotere plaatsen met een kerk, zoals Norg, de afbeelding van een kerk als symbool is gebruikt, maar wel de kerk met een vorm zoals die ook in werkelijkheid is. Veenhuizen is afgebeeld met enkele boerderijen en alle kleinere plaatsen hebben geen symbool, behalve Peest. Het bovenste deel van het hier gebruikte symbool komt overeen met het symbool voor buurtschappen, zoals ook door Pijnacker is gebruikt. Maar het onderste deel is getekend als een soort wal waarbinnen een ronde wal of muur is getekend. Het wekt de indruk dat de landmeter hier iets wil aangeven omtrent de aanwezigheid van iets dat afwijkt van een doorsnee buurtschap.

Dat was de landmeter in 1636 bekend, of het was nog in het terrein aanwezig. Met de wetenschap dat er een huis Haerlo heeft bestaan dat omstreeks 1225-1300 nog vermeld wordt als leengoed zou het kunnen zijn dat deze afbeelding betrekking heeft op dat huis. De afbeelding heeft iets van een mottekasteel. Bestudering van luchtfoto's in Bing Maps levert een plek op die ringvormige verkleuringen laat zien, die veel overeenkomst hebben met de verkleuringen op een foto van Noordlaren en waarvan nader onderzoek heeft uitgewezen dat het hier het voormalige bolwerk bij de Mitspete of Nutspete betrof. De ontdekte verkleuringen bij Peest komen voor in een perceel aan de Zuidveldigerweg. Nadere bestudering van luchtfoto's van percelen aan de Eenerstraat bij de Oldehof en van percelen bij Peelo en bij Yde hebben nog drie plaatsen opgeleverd waar vroeger bolwerken moeten hebben gestaan. Deze liggen allen aan hoofdroutes van het verkeer in de middeleeuwen tussen Groningen en Coevorden, Groningen en Friesland en van Friesland naar Coevorden via Eyen (Een), Peest, Peelo en Rolde. Op onderstaande luchtfoto is de plek bij Peest duidelijk te zien. Een luchtopname uit Bing Maps. Duidelijk is een cirkelvormig donkergekleurd gedeelte te zien.

Hier heeft waarschijnlijk een gracht gelegen. Deze gracht was mogelijk via een naar het zuiden lopende sloot verbonden met het Peester diepje. De plaats van deze verbinding is mogelijk op de kadastrale kaart van 1832 ingemeten en zichtbaar op de kaart als een kort dwarsstukje. Wanneer we de mogelijke plaats van het vermoedelijke bolwerk inpassen in de kadastrale kaart van 1832, dan zien we dat de oorspronkelijke zandweg van Peest naar Zuidvelde met een boogje langs de noordkant van het bolwerk liep. Het oostelijk deel van dit wegje is heden, 2015, nog in het terrein aanwezig.

Het bolwerk is waarschijnlijk al aangelegd tijdens het bewind van Karel de Grote als steunpunt voor het leger. Na de onderwerping van de Drenten en het aanleggen van landgoederen en uitgifte van leengoederen aan ridders uit het leger zal dit bolwerk zijn vervangen door een versterkt huis dat dan de naam Haerlo heeft gekregen. Ten zuiden hiervan ligt het Ankehaarveld. Mogelijk ligt er een verband.

Niet duidelijk is of het bolwerk destijds is aangelegd bij een al bestaande Saksische nederzetting Peest, met een paar boerderijen, of dat de nederzetting Peest is ontstaan bij het bolwerk, bedoeld voor de voedselvoorziening en bewoond door familieleden van de ridder of door horigen of aangetrokken meiers.

Of het huis Haerlo op dezelfde plek lag als het bolwerk is ook niet duidelijk. De oorspronkelijk kern van Peest is waarschijnlijk het oostelijk deel. Als dit een Saksische nederzetting is, dan is het niet ondenkbeeldig dat het huis Haerlo gestaan heeft in het westelijk deel. De meest aannemelijke plek is dan ter plaatse van de huidige boerderij Schaapdijk 2.

Na 1324, toen de Drentse boeren op hun vijand, de bisschop van Utrecht, een grote overwinning behaalden en de "lieden van Norch" (zie het artikel over Eyen, de Oldehof en de lieden van Norch) uit Drenthe werden verbannen en hun toevlucht zochten in Kampen, zullen Drentse boeren de bezittingen van de heren van Norch en familie mogelijk hebben geplunderd en vernietigd. Niet alleen de Oldehof en bijbehorende boerderijen in Een (Eyen), maar ook het bezit van Johannes van Haerlo in Peest en van Steven (Stephanus) van Zuidvelde en van Rudolf van Langelo.

Wie de bezitters/bewoners waren na 1300 van boerderijen in Peest is niet duidelijk. Afgaande op de voor-
namen van bewoners van Peest na ongeveer 1450, zoals Cone (Coenraad), Rolof (Rudolf), Wicher
(Wiecher), Jan (Johan), Alert (Alef), Egbert, Otto, Hendrik (Hendricus), Harmen (Hermannus), Arend, Ba-
reld (Barthold), lijkt het erop dat dit nazaten zijn van de ridders die hier of in de nabije omgeving leengoed-
erden bezaten. Dat houdt dan in dat Peest en ook Zuidvelde, Westervelde en Langelo mogelijk geen Saksi-
sche nederzettingen zijn, maar zijn ontstaan als nederzettingen op of bij het leengoed van een ridder. De
hoofdbewoners van de boerderijen zullen dan hoofdzakelijk familieleden van de leenman zijn geweest. In
1412 krijgen de Drentse eigenerfde boeren erkenning voor hun strijd om vrijheid en herstel van oude
rechten, door de vaststelling en op schrift stelling van hun Lantrecht. Het is zeer waarschijnlijk dat toen
ook de markegrenzen zijn afgepaald en ieders waardeel in het ongescheiden deel van de marken is vast-
gesteld. De leengoederen van het bisdom Utrecht, daarvoor allodiaal bezit, werden onderdeel van een
(boer)marke. Binnen het kerspel Norg kennen we als oudste vermelding de boermarken Norg samen met
Zuid- en Westervelde, Veenhuizen, Een, Peest en Langelo. Bij de oudst bekende vermelding van het aan-
tal waardelen per boermarke staan bij Peest en Langelo geen afzonderlijke eenheden vermeld, maar
Peest en Langelo samen 7 waardelen. Waarom?? Mogelijk waren er vanouds geen afzonderlijke boer-
marken voor de buitennederzettingen in het kerspel Norg. En kennelijk was de verwevenheid tussen
Peest en Langelo zo groot dat men, op basis van de vastgestelde begrenzingen van die marken, niet pre-
cies kon aangeven tot welke boermarke een bepaald bedrijf behoorde. Dat wijst weer in de richting van
familiebezit van nazaten van de ridders/leenmannen van de bisschop van Utrecht. Helaas zijn deze ver-
moedens (nog) niet met bewijsmateriaal te staven.

Voor een goede herkenbaarheid van de ligging van het voormalige bolwerk bij Peest ziet u hierboven het
bolwerk aangegeven op de kadastrale kaart van 2006, met de huidige woningen in rood. Hierop geprojec-
teerd een kaartdeel uit Google Earth.

Norg, 6-2-2015, Anne Post.